

Художня інтерпретація образу віщого співця Бояна у поемі Левка Боровиковського “Пир Владимира Великого”

Стаття присвячена аналізу російськомовної поеми Левка Боровиковського “Пир Владимира Великого”. З'ясовується ідейно-художній задум твору та місце в ньому образу віщого співця Бояна. Йдеться про особливості художньої інтерпретації поетом-романтиком постаті давньоукраїнського піснетворця у зіставленні зі “Словом о полку Ігоревім”.

Ключові слова: поема, художня інтерпретація, ідейно-художній задум, художній образ, поетика.

Semenjuk L. Art Interpretation of the Image of Prophetic Songster Boyan in Levko Borovykovs'kyi's Poem “The Feast of Vladimir tge Great”. The article is dedicated to the analysis of Russian poem “The Feast of Vladimir tge Great” by Levko Borovykovs'kyi. Elevated and art conception of the work and the place of propetic songster. Boyan are clarified. The author analyses the peculiarities of art interpritition of ancient Ukrainian songster in comparison with “The Word about Ihor's Regiment”.

Key words: poem, art interpritition, elevated and art conception, artistic image, poeties.

Художнє освоєння й інтерпретація мотивів та образів “Слова о полку Ігоревім” триває близько двох століть. За цей час українські письменники не тільки створили численні поетичні переклади і переспіви “Слова” [9], а й активно використали ідеї, теми, образи, лексику цієї пам'ятки у власній літературній творчості. Як стверджує О. Білецький, “Слово” деякою мірою стало одним із факторів руху української літератури [1, 474]. За словами С. Пінчука, “незчисленими нитками зв'язане воно з оригінальною творчістю українських письменників від перших кроків нової української літератури і до наших днів. Воно збагачувало словесну палітру одних, надихало неминуцим естетичним чаром інших, озброювало силою своєї політичної пристрасті третіх,— взагалі вросло в структуру їхньої творчості багатьма коріннями” [8, 16].

Про звернення українських поетів і прозаїків до сюжетів, мотивів, образів давньоукраїнської пам'ятки написано багато [1, 8]. Більшість його образів стали поетичними символами, до яких зверталися у своїх творах відомі українські митці слова. Пряме апелювання до образів і символів “Слова” спостерігається вже на ранньому етапі розвитку

нової української літератури – у творах М. Шашкевича, Ю. Федьковича, Т. Шевченка, П. Куліша, а пізніше – І. Франка, Панаса Мирного, М. Рильського та інших. Як слушно зауважив С. Пінчук, “звернення до твору, що був написаний ще до Княжої доби, стало виявом національно-патріотичних устремлінь представників українського романтизму, їх усвідомленого прагнення піднести почуття національної гідності народу” [7].

Серед численних образів і мотивів пам’ятки, що надихали українських митців до власної поетичної творчості, помітне місце займає постать віщого співця Бояна. В різні часи до нього зверталися М. Шашкевич, М. Устиянович, Ю. Федькович, П. Куліш, Панас Мирний, К. Григнєвичева, М. Рильський, В. Сосюра та ін.

Одним із перших, хто подав власну художню інтерпретацію образу давнього поета-піснетворця, був Левко Боровиковський. У травні 1828 року в журналі “Вестник Европы” надруковано його російськомовну поему “Пир Владимира Великого”, стилізовану під народні пісні й билини та суголосну “Слову о полку Ігоревім”. Цей невеликий твір історичної тематики дослідники справедливо ставлять на перше місце серед російськомовних творів Левка Боровиковського [4, 32]. На жаль, досі він не став предметом наукового аналізу, за винятком коротких зауваг у передмові С. Крижанівського та П. Ротача до повного зібрання творів поета [4, 32–33]. Тому завдання цієї статті – розкрити ідейно-художній задум твору і насамперед показати місце в ньому образу віщого співця Бояна та з’ясувати особливості художньої інтерпретації поетом постаті давньоукраїнського піснетворця у зіставленні зі “Словом о полку Ігоревім”.

Поема Левка Боровиковського присвячена описові бенкету, влаштованого великим київським князем Володимиром “себе и бояром своим и всем мужам своим”, як сказано в епіграфі, взятому із “Житія св. Владимира” [2, 175]. Одним із героїв цього твору виступає віщий співець Боян, про якого вперше розповідає знамените “Слово о полку Ігоревім”. На думку С. Пінчука, він є “одним з найцікавіших витворів письменницького генія автора “Слова” [7, 68–69]. І хоча є всі підстави вважати, що Боян був реальною особою, дружинним княжим поетом кінця XI – початку XII століття [6, 10], проте у “Слові” він наділений легендарними, гіперболічними рисами. Можливо, саме це викликало особливу увагу до постаті Бояна з боку українських поетів-романтиків, у тому числі й Левка Боровиковського.

Як відомо зі “Слова о полку Ігоревім” та інших літературних пам’яток XII–XIII ст., Боян – це поет-патріот, представник тієї верстви дружинних княжих поетів, про життя і працю яких знаємо дуже мало, бо з часом відомості про них загинули та й їхні твори не дійшли до нас. І. Огієнко в історико-географічних примітках до власного переспіву “Слова” пише: “Боян – славний княжий поет, співець і музика другої половини XI-го – початку XII-го віку, попередник автора “Слова”. Боян – це особове ім’я того часу, пор. Стоян, Ждан. В Болгарії відомий князь Боян, що був усічений за Христа р. 830-го, чому й зарахований до сонму святих, пам’ять його 28-го листопада. Свої натхненні пісні і Боян супроводив грою на гуслах” [5, 44].

Сучасні вчені намагаються не тільки довести, що Боян – реальна особа, співець-дружинник XI століття [3, 6], а й здійснити історико-психологічну реконструкцію його особистості [11], встановити часопросторові межі його діяльності. Так, Я. Боровський переконливо стверджує, що Боян жив і творив “упродовж майже всього одинадцятого століття – з 1015 по 1094 рр., завжди перебуваючи в центрі найважливіших подій буремної княжої доби” [3, 28]. На підставі фактів, наведених у “Задонщині”, учений доводить, що Боян – “вмілий гусяр з Києва”, “співець діянь руських князів, зокрема великого київського князя Ярослава Володимировича Мудрого” [3, 28–29].

Левко Боровиковський як поет-романтик, очевидно, не ставив за завдання змалювати образ співця в конкретно-історичних обставинах. Герой його поеми живе і творить у часи правління Володимира Великого, історичні заслуги якого автор усіляко намагається возвеличити.

Ідучи за текстом “Слова”, Боровиковський зберіг у своєму творі поетичний чар і принадність образу давньоруського співця. Його Боян, як і Боян “Слова”, – майстерний княжий поет і гусяр, наділений віщим даром, поважна віком людина, що береже пам’ять своїх предків. Однак у розкритті образу Бояна Боровиковський виявляє творчий підхід.

Автор “Слова”, як відомо, звертається до постаті свого далекого попередника з тим, щоб підкреслити особливості власної творчої манери, розкрити свій ідейно-художній задум. Він із захопленням говорить про талант співця Бояна, називає його онуком Велеса, “соловієм часу давнього”. Проте в автора “Слова” були свої завдання, набагато відмінні від тих, які ставив собі Боян, котрий славив князів, розтікаючись “мислю по дереву, сірим вовком по землі, сизим орлом попід хмарами” [10, 7]. Творець же “Слова” не тільки прославляв князів,

коли вони цього заслуговували, а й був їхнім суворим суддею, коли вони своїми непродуманими й егоїстичними вчинками шкодили Руській землі. Крім того, невідомий автор насичує свій твір такими публіцистичними й історичними екскурсами, які, очевидно, не були властиві поетичній манері Бояна. Ось чому він вирішує створити свою пісню не “за вимислом Бояна”, не “старими словами”, а відповідно до “билин сього часу”. Однак, відмовившись на початку своєї пісні іти по слідах Бояна, він надалі нерідко вступає на його шлях і виявляє такий політ поетичного натхнення, який споріднює його з Бояном.

Левко Боровиковський, на відміну від автора “Слова”, має на меті не просто створити образ княжого піснетворця. Завдання його поеми – в іншому: автор ставить і талановито розкриває питання про місце поета і поезії в суспільстві; у творі виразно звучить тема призначення мистецтва. При цьому Л. Боровиковський подає символічне потрактування образу Бояна, яке має багато смислових відтінків і асоціацій.

Спочатку автор, ідучи за текстом “Слова”, характеризує Бояна як княжого співця, який під час бенкету в княжому теремі славить свого володаря і його дружину:

*Золотые струны вещице
По Баяна мановению,
Под перстами под волшебными
Пели солнце-князь Владимира,
И бояр, дружину, витязей,
И сынов его, как соколов [2, 176].*

У “Слові о полку Ігоревім” також наголошується, що Боян складав пісні, аби прославити князів. Так, він співав похвали

*старому Ярославу,
хороброму Мстиславу,
який зарівав Редедю перед полками касозькими;
красному Романові Святославину [10, 7].*

При цьому автор пам’ятки майстерно передає своє шанобливе, прихильне і навіть захоплене ставлення до співця, який

*свої віщії персти на живії струни накладає, –
вони вже самі князям славу рокотали [10, 7].*

Неважко помітити, що цей поважно-шанобливий тон притаманний і Левку Боровиковському, якому творчий процес співця Бояна уявляється легким, природним та невимушеним.

Паралельно у поемі починає звучати тема призначення поета і поезії. Левко Боровиковський розробляє її досить оригінально, виявляючи тонкий мистецький хист у змалюванні психологічного стану свого героя, котрий, як стає зрозуміло з тексту, переживає момент творчого розчарування, невдоволення результатами своєї праці. Автор майстерно показує стан поета в момент задуми, внутрішніх розмислів та переживань:

*Но умолк Баян на пиршестве:
Не внимает терем княжеский
Звучным струнам, очарованным
Дивною рукой Баяновой.
Он сидит в раздумьи дремлющем;
Он не внимлет крикам радости;
Он чуждается пирующих.
Опустились руки слабые,
Занемели струны звонкие,
Опустилася глава его,
Украшенная сединами;
На челе туманном, пасмурном
Не сверкает огонь веселости;
Не блестит в устах недвижимых
Радость вольная, игривая;
Не играют очи впалые,
Но безмолвно, тихо, медленно
Бродят в светлом князем тереме
На Владимире, на витязях,
На дружине, сыновьях его [2, 176].*

У наступних рядках поеми автор показує, як завдяки князю Володимиру, який перейнявся проблемами митця та зрозумів його творчі поривання, Боян звершує свою заповітну мрію – прославити в піснях діяння предків. При цьому Л. Боровиковський ідеалізує князя як мудрого правителя, чуйну і співчутливу людину, що дбає про ближніх і вболіває, щоб слава його предків, їх бойовий дух і мужні вчинки були збережені в пам'яті сучасників.

Князь, увидя старца, думою

*Отягченного неведомой,
Подошел к Баяну с ласкою:
“Что невесел, соловей ты мой?
(Так сказал Баяну добрый князь)
Ты воспой деянья праотцев,
Взвесели гостей пирующих,
Пробуди ты гусли звонкие
И в отцовских нам преданиях
Передай дружине, воинам
Дух, деянья наших праотцев...”
Чуть окончил князь слова сии,—
Воспрянул Баян, встревожился:
На лице жар тайной радости
Засверкал, и очи впалые
Заиграли и проснулись;
Пробудились струны спавшие,
Перст волшебный полетел по ним:
Все затихло, онемело вдруг,
И Баян свои мечтания
Изливал на гусли вещице [2, 176–177].*

Зі “Слова о полку Ігоревім” відомо, що численні пісні-“слави” поета і гусяря Бояна звеличували рідну землю, її людей. На жаль, не збереглося жодного твору митця. І лише автор “Слова” вмістив у своєму творі окремі уривки з пісень та притч (або так званих примовок) Бояна, які й дають нам уявлення про творчість легендарного співця, що звивав слави “обаполи часу нашого”, тобто порівнював, зіставляв теперішнє з минулим. Сучасні вчені виокремлюють у тексті “Слова” три примовки, взяті безпосередньо з пісень Бояна або створені на їх зразок. Одна з них сказана на адресу Всеслава і взята безпосередньо з пісні Бояна:

Тому віщий Боян і раніше приспівку, розумний, сказав:

*“Ні хитрому,
ні спритному,
ні чаклуну спритному –
суда божого не минути” [10, 45].*

Дві інші примовки створені автором “Слова о полку Ігоревім” на зразок пісень Вересового онука. Одна з них подає широку географічну картину, змальовану знаменитим поетом:

А чи так заспівати було б, віщий Бояне, Велесів внуче:

*“Коні іржуть за Сулою –
дзвенить слава в Києві;
труби трублять в Новгороді –
стоять стяги в Путивлі” [10, 9].*

Друга приспівка є дуже важливою для характеристики творчої манери Бояна:

*Сказав Боян про походи Святослава,
піснетворець часу давнього –
Ярослава, Олега – когана:
“Хоть і тяжко тій голові бути без пліч –
зле і тілу без голови”, –
Руській землі без Ігоря [10, 61].*

Уже наведені уривки та деякі інші висловлювання автора “Слова” про віщого співця засвідчують: Боян був патріотом своєї землі, вболівав за її долю, звеличував гідних похвали князів, передбачав майбутнє.

Левко Боровиковський також наводить тексти трьох пісенних строф, які він приписує Бояну. Вони хоч і не стилізовані під Боянові примовки, однак передають урочистий тон давніх співів та їх піднесену героїку. Мета цих пісень – підкреслити значення поезії для збереження історичної пам’яті народу, звитяжних дій князів і царів як гідних прикладів для нащадків:

*Прошли столетья, как мечта;
Мелькнули витязи, как тени;
И праотцев в могильной сени
Одна лишь честь не заперта!*

*

*Их дух – в потомках их горит;
Их кровь – в сынах по жилам льется;
Так слава князя пронесется, –
В края далеки пролетит!*

*

*Быть может... Нет! – дела князей –
Не пища хладные могилы:
Великий князь, народу милый,
Примером будет для царей! [2, 177].*

Завершуючи характеристику співця Бояна, Л. Боровиковський підкреслює його пророчий дар. Усе сказане поетом про князя Володимира збулось; його дух живе в його нащадках, а його слава шириться по всьому світі:

*Так! Пророчество Баяново
Не напрасно: с века в век летят
Славные дела Владимира,
Мир – свидетель славы громкие,
И любимейшая дочь его,
Русь святая и счастливая,
Будет вечно жать плоды его,
Христианством насажденные,
Добродетелью взлелеяны [2, 178].*

Отже, Боян у поемі Л. Боровиковського “Пир Владимира Великого” є узагальненим образом поета-співця, якому небайдужа історія свого народу і який своє призначення вбачає в тому, щоб зберегти славу предків для прийдешніх поколінь.

Поема Л. Боровиковського має глибокий і місткий підтекст. Його образ Бояна вдало проектується на сучасну авторові епоху з її духом історизму та творчою активністю митця у суспільстві.

Вірш романтично забарвлений. На першому плані в ньому стоїть особистість митця з його прагненням до самовизначення, заглибленням в історичне минуле народу, пошуками естетичного ідеалу, мети художньої творчості.

Ідейно-мистецький зв’язок зі “Словом”, яке підказало поетові концепцію всього задуму поеми, звучить у тих рядках твору, де автор намагається передати легендарні риси співця Бояна, його творчу манеру, високий поетичний хист, суспільне призначення його поезії. Тут присутній той же урочистий тон, який у “Слові” навіяний спомином автора про свого величного попередника. Та й окремі характеристики Бояна у “Слові” і в “Пире...” співзвучні між собою. Так, у “Слові” він

*свої віщії персти на живії струни накладає, –
вони вже самі князям славу рокотали [10, 7].*

У поемі Боровиковського:

Золотые струны вещице

По Баяна мановению,

Под перстами под волшебными

Пели солнце-князь Владимира,

*И бояр, дружину, витязей,
И сынов его, как соколов [2, 176].*

Подібно до автора “Слова”, який звертається “О Бояне, соловію години давньої” [10, 7], князь Володимир у поемі запитує співця: “Что невесел, соловей ты мой?” [2, 176].

Проникнення Л. Боровиковського в поезику “Слова” підтверджує і лексика його твору: “струны вещие”, “перлами”, “соловей ты мой” тощо.

Не вдаючись до прямого наслідування чи стилізації, Л. Боровиковський відроджує широкий епічний розмах, властивий “Слову”. Поет досягає цього завдяки використанню повторів, діалогів, риторичних прийомів, сталих епітетів. Поема написана білим віршем без рим. Як слушно підкреслюють С. Крижанівський і П. Ротач, “звертає на себе увагу висока культура вірша, широкий лексико-фразеологічний діапазон мови поета, який, крім усього, ставив собі і певне завдання стилізації мови під староруську” [4, 32].

Отже, “Слово” послужило Л. Боровиковському основою для реалізації власного творчого задуму. Образ віщого співця Бояна, відомий зі “Слова о полку Ігоревім” та інших літературних пам’яток XII–XIII ст., яскраво і свіжо постав з-під пера письменника, доповнюючи давньоукраїнський образ митця новими цікавими деталями. Л. Боровиковський творчо осмислив постать співця, відвівши йому центральне місце у творі та акцентуючи на його творчій і громадській активності, вагомій ролі у суспільстві як носія історичної пам’яті народу.

Література

Білецький О. І. “Слово о полку Ігоревім” та українська література XIX–XX ст. // Матеріали до вивчення історії української літератури: У 5 т.– Т. 1.– К.: Наук. думка, 1959.– С. 164–178.

Боровиковський Левко. Повне зібрання творів / Упоряд. і прим. С. А. Крижанівського і П. П. Ротача.– К.: Наук. думка, 1967.– 280 с.

Боровський Я. Є. Віщий Боян із “Слова о полку Ігоревім” // Укр. мова і л-ра в шк.– 1981.– № 10.– С. 26–31.

Крижанівський С. А., Ротач П. П. Визначний представник українського романтизму // Боровиковський Левко. Повне зібр. тв.– К.: Наук. думка, 1967.– С. 5–40.

Митрополит Іларіон. “Слово про Ігорів похід”. Дослідження і переспів // Укр. мова та л-ра.– 2001.– Ч. 34–35.– 48 с.

Павленко Є. О. Бо Ян – реальна особа // Укр. мова і л-ра в шк.– 1990.– № 2.– С. 72–73.

Пінчук С. “Слово о полку Ігоревім”: Літ. нарис.– К.: Дніпро, 1968.– 112 с.

Пінчук С. Чарівне зерно поезії: Літ.-критич. нарис.– К.: Рад. письм., 1986.– 317 с.

“Слово о полку Ігоревім” та його поетичні переклади і переспіви.– К.: Наук. думка, 1967.– 524 с.

Слово о полку Ігоревім / Упоряд. та прим. О. Мишанича.– К.: Рад. шк., 1986.– 310 с.

Чепа М. Л. Історико-психологічна реконструкція особистості Бояна // Історія України.– 2001.– № 31–32.– С. 1–15.

УДК 821.161.2(092)

Галина Яструбецька

ЗАСОБИ ЕМОЦІЙНОСТІ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ Л. БОРОВИКОВСЬКОГО

Простежуються шляхи забезпечення високої емоційності поезій Л. Боровиковського. Основна увага зосереджується на зв'язках романтичної атрибутики творів письменника з фольклорно-міфологічними джерелами, що й визначає емоційно-почуттєву детермінанту.

Ключові слова: емоційність, настроєвість, романтичні атрибути та інтенції, генетична спорідненість.

Yastrubetska G. Recourses of Emotion in L. Borovykovski's Lyric. The way of moulding of high emotion in L. Borovykovski's lyric is analyzed. The main attention is put on features of romantic connection in authors poems with folk and mythological sources, that determine emotional determinants.

Key words: emotion, mode, features of romantic connection, intention, genetical connection.

Від часів зародження літератури як окремого, самобутнього й самодостатнього способу осягнення законів світобудови ведеться дискусія про те, кому належить пальма першості при визначенні важливості й повноти інформації – літературі чи історії.

Періодично, залежно від умонастроїв часу, історія та література міняються позиціями. “Письменникові слугує все: документи, легенди, хроніки, випадкові записи, дослідження, речі, навіть нездійснені думки. А чим може прислужитися історикові сам письменник? Спостереженнями й дослідженнями непередаваності людського серця, людських почуттів і пристрастей? Але історія далека від пристрастей, вона позбавлена серця, їй чужі почуття, вона має “добру и злу внимать равнодушно”, бо над нею панує неподільно диктатура істи-